

Domas BOGUŠEVIČIUS

*Aukštosios Panemunės
istorijos etiudai*

*D. Nevardauskienės knygos „Aukštosios
Panemunės istorija: istorinė apžvalga
nuo seniausių laikų iki šių dienų“
recenzija*

Reikšminiai žodžiai: *Kaunas, Panemunė,
kariuomenė, kurortas, bažnyčia.*

Knygos apie lokalinę istoriją tapimas visuomet yra didelio autoriaus jautrumo individualiems ir bendruomenės poreikiams pasekmė. Jei leidinio atsiradimą įkvepia ir remia pati bendruomenė, galima kalbėti apie pastarosios virsmą visuomenės dalimi – iniciatyvia laisvų žmonių santalka, siekiančia prisidėti prie bendrosios viešosios gerovės kūrimo. Toks sambūris dažnai savo tapatybės ištakų ieško pirmiausia pažindamas vietos istoriją. Todėl visai suprantama situacija, kai, greta Zigmanto Kiaupos parengtos akademinės Kauno istorijos iki 1655 m. sintezės¹, pastarųjų metų kaunistikos darbų rinkinį papildė kelios knygos, atspindinčios buvusių Kauno priemiesčių, dabar jau miesto mikrorajonų, istorinę raidą ir šiandienos realijas. Savųjų autorių sulaukė Šančių², Petrašiūnų³, Panemunės⁴ mikrorajonai. Pastarieji leidiniai parengti autorių, kurie kilmės ir emociniais ar darbo ryšiais yra susiję su aprašomomis vietomis. Ligšiolinių akademinėjų istorinių tyrimų akiratin bene dažniausiai patekdavo Kauno mikrorajonai, susitelkę apie miesto formavimosi židinių: Senamiestis, Naujamiestis, Žaliakalnis. O erdvės, miesto dalimis tapusios tik Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais, išliko atskirų vietinių entuziastų susidomėjimo objektu, todėl jau pats bandymas jas pažinti nusipelno įvertinimo.

¹ Z. Kiaupa, *Kauno istorija. I tomas: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Vilnius, 2010.

² J. Vanagas, *Šančių praeities takais*, Kaunas, 2008.

³ *Petrašiūnai – prisiminimai ir pamąstymai* / Sud. G. Mikėnaitė, Kaunas, 2011.

⁴ D. Nevardauskienė, *Aukštosios Panemunės istorija: istorinė apžvalga nuo seniausių laikų iki šių dienų*, Kaunas, 2010.

Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos Panemunės filialo vadovė Daiva Nevardauskienė, parengusi Aukštosios Panemunės istorijos apybraižą, ne tik prisidėjo prie kaunistikos tyrimų, bet ir atliko svarbiausią bibliotekininko funkciją – suaktyvino Panemunės bendruomenės, kurioje dirba, intelektualinio gyvenimo plėtotę. Autorė, regis, nepretendavo parengti naujovišką istorinę studiją, bet siekė iš sporadinių užuominų apie aprašomą objektą sukonstruoti visuminį Panemunės istorijos pasakojimą. Tai liudija ilgas literatūros sąrašas (šimtas pozicijų) ir nevienodų proporcijų leidinio struktūra, atspindinti Panemunės istoriografijos būklę. Knygą sudaro keturi skirtingos apimties skyriai: trumpa Aukštosios Panemunės ir apylinkių raidos nuo dvaro įkūrimo XVI a. iki 1918 m. apžvalga, itin plati (du skyriai, daugiau nei pusė knygos) Pirmosios Lietuvos Respublikos laikmečio panorama, kurioje daugiausiai dėmesio skiriama Lietuvos kariuomenės ir karininkų veiklai, ir paskutinysis skyrius – Aukštosios Panemunės parapijos istorija.

Leidinio struktūra daugiasluoksnė: pagrindinę teksto kompozicinę ašį sudaro Aukštosios Panemunės istorijos apybraiža, į kurią įterpiami palyginti didelės apimties autentiški amžininkų liudijimai ir biografiniai mikrorajone gyvenusių ir palaidotų karininkų bei parapijos dvasininkų sąvada. Teksto komponavimo būdas leidžia kurti istorinę faktografiją grindžiamą, bet iš esmės beletrizuotą ir kartais labai individualizuotą pasakojimą.

Skyrius, skirtas Aukštosios Panemunės raidai nuo gyvenvietės ir dvaro ištakų iki 1918 m., yra apžvalginio pobūdžio. Tekste autorė įvardija ne tik Aukštosios Panemunės raidos tendencijas, bet ir keliais bruožais nusako ryšius, dvaro ir apylinkių gyventojus siejusius su Kauno miestu. D. Nevardauskienė taikliai susieja Aukštosios Panemunės raidą su politine ir administracine viso krašto istorija. Miestelio raidos lūžio epizodais, remiantis tekstu, galima laikyti trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo nulemtą Aukštosios Panemunės ir visos Užnemunės įtraukimą į Prūsijos valdas. Iš jų po 1815 m. buvo suformuota Lenkijos Karalystė, kurios raidos kontekste nagrinėtina visa XIX a. gyvenvietės istorija. Svarbus miestelio vystymosi veiksnys, lėmęs jo raidos XIX a. pabaigoje ir net XX a. specifiką, anot autorės, yra Kauno tvirtovės pastatymas. Nors Kauno miestui toks Rusijos imperijos valdžios sprendimas ir buvo nepalankus, nes ilgam sustabdė miesto plėtrą ir modernizaciją, tačiau drauge iki pat šių dienų gana glaudžiai susiejo Panemunės raidą su kariuomenės veikla.

Atskirai paminėti verta knygos autorės sieki, pasakojant Aukštosios Panemunės istoriją, epizodiškai pristatyti gretimų gyvenviečių (Vaišvydavos, Zuikinės, Vičiūnų, Jiesios, Roku) raidą, pastangas iliustruoti pasakojimą vietinių gyventojų atsiminimais. Tiesa, kartais gretimoms gyvenvietėms skiriant neproporcingai daug dėmesio užgožiamas pagrindinis knygos objektas – Aukštosios Panemunės istorija.

Antrasis ir trečiasis knygos skyriai, chronologiškai apimantys Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį, plačiausiai atskleidžia Aukštosios Panemunės

kurorto raidą ir Lietuvos kariuomenės veiklos jame ypatybes. Kurortinis gyvenimas ne tik lėmė kitame Nemuno krante įsikūrusio Kauno miesto gyventojų laisvalaikio specifiką, susisiekimo tinklų kaitą (miesto centrą su Panemune jungė siaurasis geležinkelis ir autobusų maršrutas), bet ir pačios gyvenvietės urbanistinės raidos tendencijas, vasarviečių ir vilų gausą, tikslines pastangas išsaugoti žaliuosius miesto plotus. 1931 m. Aukštąją Panemunę prijungus prie Kauno, poilsiautojams taikomas mokestis papildydavo miesto biudžetą.

Autorė plačiai atskleidė viešojo gyvenimo ir draugijų veiklos aspektus, parodė, kaip bendros pramogos (pavyzdžiui, skautų suvažiavimai) ir privati iniciatyva padėjo kurti socialinę gerovę. Viešieji Aukštojoje Panemunėje vykę renginiai ir asmeninėmis bei draugijų pastangomis steigtos reabilitacijos įstaigos reikšmingai prisidėjo prie sudėtingesnių socialinių ir pilietinių procesų – Lietuvos visuomeninių tinklų formavimosi.

Knygoje aprašomi palyginti epizodiškai istoriografijoje pristatytos Pirmosios Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos sistemos formavimosi etapai⁵, susiję su Panemunės tuberkuliozės sanatorijų (profesorės Vandos Tumėnienės vaikų ir Draugijos kovai su tuberkulioze daktaro Kazio Griniaus sanatorijos) veikla, daug ką lėmusia įveikiant labiausiai šalyje paplitusias ligas. Autorė taikliai pažymėjo, kad šių gyvybiškai svarbių įstaigų veikla retkarčiais susidurdavo su Panemunėje vilas turėjusių asmenų privačiais interesais ir nepasitenkinimu užkrečiamomis ligomis sergančių ligonių kaimynystė.⁶

Knygoje išsamiai atskleista Pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės reikšmė Panemunės raidai, pristatytas Lietuvos karo mokyklos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio penktojo pėstininkų pulko įsikūrimas, detalizuota karių buitis, kasdieninis ir kultūrinis gyvenimas. Pagirtina, kad autorė sugebėjo parodyti ne tik kariuomenės poveikį Panemunės urbanistinei raidai ir vietos žmonių istorinei atminčiai, bet ir per Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos veiklą atskleidė moterų dalyvavimo bendruomenės gyvenime reikšmę.

Paskutinysis knygos skyrius skirtas Aukštosios Panemunės Švč. Mergelės Marijos bažnyčiai ir parapijos istorijai. Katalikai pristatyti kaip susitelkę, organizuoti, katalikiškųjų krašto organizacijų veikloje aktyviai dalyvaujantys bendruomenės nariai. Pažymėtina, kad Panemunės katalikų parapija tekste vertinama kaip bene intensyviausiai savanorišką vietos gyventojų organizavimąsi veikianti jėga, turinti reikšmės ir dabartiniam katalikybės pagrindu vykdomam bendruomenės telkimui. Tačiau tenka apgailestauti, kad autorė ne itin plačiai aprašė parapijos raidą sovietmečio sąlygomis, – tai būtų leidę išryškinti

⁵ Kauno miesto gyventojų socialinės apsaugos būklė išsamiausiai pristatyta: M. Balkus, *Socialinė apsauga Kauno mieste 1918–1940 m.*, magistro darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012.

⁶ D. Nevardauskienė, *Aukštosios Panemunės istorija...*, p. 79.

ti tarp dviejų nepriklausomos Lietuvos Respublikos tarpinių katalikiškosios iniciatyvos ryšius.

Reikėtų paminėti, kad leidinys – ne vien istorinė apybraiža, bet ir savotiškas biografinis Aukštojoje Panemunėje gyvenusių ir palaidotų karininkų bei parapijoje tarnavusių dvasininkų žinynas. Autorės surinktos žinios yra vertinga kraštotylinė medžiaga, tačiau šios informacijos intarpai kenkia knygos struktūriniam vientisumui. Sėkmingiausias sprendimas būtų apibendrinti surinktą informaciją, o detalią biografinę informaciją pateikti knygos gale kaip priedą.

D. Nevardauskienės knygos atsiradimas sveikintinas kaip Panemunės bendruomenės brandą ir intelektualinį potencialą atskleidžiantis faktas, prisidedantis kuriant bendrą Kauno istorijos vaizdą, leidžiantis atidžiau pažvelgti į buvusių priemiesčių, ilgainiui tapusių miesto dalimi, ir juose gyvenusių žmonių istoriją, dažnai veikiančią ir šiandienos visuomenės nuostatas, mąstymo ir elgsenos tendencijas.